

Nyt fra Sprognævnet

1988/3 · september

Telefon til sproget

I december 1984 og marts 1985 kunne folk der ringede til Sprognævnet om et eller andet sprogligt problem, risikere at blive mødt med en regn af spørgsmål, om deres stilling, deres arbejdsplads, deres alder, om hvor de kendte nævnet fra, hvad de skulle bruge nævnets svar til og om de var tilfredse med svaret.

Hvortil nu denne pludselige nysgerighed fra det ellers så diskrete Sprognævn? Jo, vi ville gerne vide noget mere præcist om hvem vore spørgere er og hvordan nævnets telefoniske svartjeneste fungerer. Sammen med sprognævnene i Norge, Sverige og Finland tilrettede vi en interviewundersøgelse, som blev sat i værk på samme tidspunkt i de fire lande. Det gjaldt om at indsamle op-

lysninger om spørgerne til 500 spørgsmål i hvert nævn.

Resultaterne fra undersøgelsen blev så bearbejdet efter ensartede retningslinjer i de forskellige sprognævn, og nu foreligger der en udførlig rapport om denne fællesnordiske undersøgelse. I det følgende præsenteres de vigtigste danske resultater for Nyt fra Sprognævnets læsere.

Hvem spørger?

I Dansk Sprognævn blev de 500 spørgsmål stillet af 405 forskellige spørgere. Langt de fleste spørgere er travle mennesker som midt i arbejdet med en tekst kommer i tvivl om et eller andet sprogligt forhold. Ofte drejer det sig om problemer der ikke umiddelbart kan løses ved hjælp af en ordbog. Der er ikke andet for end at ringe til Sprognævnet i en

fart. De faste spørgerne lader sig ikke slå ud af at de højst sandsynligt ikke kommer igennem ved første opkald, men prøver igen, og af og til igen og igen . . .

Køn og erhverv

Af disse travle og dog tålmodige (eller stædige?) mennesker er de fleste af hunkøn, nemlig 66%. Mange af dem er sekretærer eller kontomedarbejdere af en eller anden art, med andre ord dem der især har ansvaret for at arbejdspladsens skriftlige produkter tager sig ordentlige ud. Sekretærgruppen udgør 49% af undersøgelsens spørgerne. Og af dem er 95% kvinder.

Den næststørste spørgergruppe (19%) er chefer og sagsbehandlere, med andre ord dem der især har ansvaret for indholdet i de skriftlige produkter og for formuleringen. I denne gruppe er de fleste af hankøn, nemlig 80%.

Derudover er spørgerne reklamefolk, journalister, typografer, korrekturlæsere, oversættere, lærere, uddannelsessøgende og pensionister. Fra nogle få er der ikke oplysninger om erhverv.

Alder

Næsten halvdelen af spørgerne (godt 42%) er mellem 35 og 50 år. De yngre (mellem 20 og 35 år) udgør knap 30% af spørgerne, de lidt ældre (mellem 50 og 65 år) udgør 22%. Det er altså fortrinsvis folk i den erhvervsaktive alder der ringer til Sprognævnet, og ligesom ude i samfundet gør de store årgange fra 1940'erne sig stærkt gældende.

Arbejdsplads

Nøjagtig halvdelen af spørgerne kommer fra det private erhvervsliv, fx fra

firmaer inden for industri, handel og pengevæsen, advokatkontorer, ingeniørfirmaer, reklamebureauer, forlag. Lidt under en fjerdedel kommer fra den offentlige forvaltning, fx ministerier og styrelser, kommunekontorer, hospitaler, politistationer, toldkamre. Kun 13% af spørgerne kommer fra uddannelses- og kulturinstitutioner, og det kan man undre sig over, men arbejdspladsfordelingen bekræfter det almindelige indtryk af at Sprognævnets telefoniske svartjeneste hovedsagelig benyttes i en akut situation på kontoret.

Kendskab til Sprognævnet

De fleste af de interviewede spørgerne havde tidligere benyttet Sprognævnets telefoniske svartjeneste, men der var dog ganske mange debutanter: Godt 27% var førstegangsspørgerne.

Det er karakteristisk at man har fået kendskab til nævnets service gennem arbejdspladsen, mest gennem kolleger, men også ofte via chefen. Fidusen med at ringe til Sprognævnet går så at sige i arv til nye medarbejdere på kontoret, og har man én gang lært den, tager man den med sig til nye arbejdspladser. Ca. 29% af spørgerne huskede at deres kendskab til nævnet stammede fra en arbejdsplads. Andre 29% kunne ikke pege på nogen bestemt kilde; »Det har jeg vidst i mange år/altid«, »Det har jeg glemt«, »Det er da noget man ved«, »Hvis nogen spurgte mig hvor jeg kender Rådhuspladsen fra, hvad skulle jeg så svare?« lød nogle af svarene. Ca. 14% forklarede at de kendte Sprognævnets skrifter, fx Nyt fra Sprognævnet og Retskrivningsordbogen. Nogle få havde hørt om Sprognævnet i skolen eller i ud-

dannelsen, eller mente at de havde deres viden fra aviser, radio og tv.

Undersøgelsen fandt jo sted før »majonæsekrigen« (sommeren 1985) og altså inden den nye Retskrivningsordbog var udkommet. Nu ved ethvert barn at Sprognævnet eksisterer.

Hvad spørger de om?

Totalt set fordeler spørgsmålene sig på sproglige emner således:

Skrivemåde	41%
(heraf stavning 17%)	
Bøjning og orddannelse	16%
Betydning	15%
Syntaks (sætningsbygning)	13%
Formulering	10%
Udtale	2%
Diverse	3%

Emnet skrivemåde omfatter ud over rene stavespørgsmål bl. a. spørgsmål om stort eller lille begyndelsesbogstav, skrivning i ét eller flere ord, orddeling ved linjeskift og brugen af accenttegn, bindestreger og apostrof.

Ét eller flere ord?

Langt det største enkeltproblem er om en ordforbindelse skal skrives i ét eller flere ord, og det gælder navnlig forbindelser som *i dag*, *i alt*, *om bord*, *til stede*, *på nær*, *alle sammen*, *nogen sinde*, *somme tider*, *til lykke*, som ifølge den gamle Retskrivningsordbog (1955) alle skulle skrives i to ord (efter den nye Retskrivningsordbog (1986) er det tilladt også at skrive *nogensinde*, *sometider*, *tillykke*). Ligeledes er det et problem hvornår man skal skrive *inden for* eller *in-*

denfor, *over for* eller *overfor*, *tillige med* eller *tilligemed*.

Fuge-s eller ej?

En anden stor gruppe spørgsmål drejer sig om hvorvidt der skal indføres et s eller ej i sammensatte ord, fx *ansvarshavende* (i Retskrivningsordbog 1955 også *ansvarhavende*), *tilbudsgiver*, *loftsbelysning* (efter Retskrivningsordbogen 1986 også *loftbelysning*), *medlemsaften* (men *medlemskab*), *sættevognstog*, *hvidkålssuppe*; *marketingchef*, *barselorlov* (efter Retskrivningsordbogen 1986 også *barselsorlov*).

Stavning

Inden for stavning er der især problemer på tre områder: stavning af fremmede ord og navne efter danske regler eller ej, dobbeltkonsonant eller ej, især i bøjningsformer, og det lumske stumme *d*.

Næsten daglig bliver vi fx spurgt om hvordan man staver til *acceptere* og *succes*. Mange mennesker forestiller sig at den danske retskrivning kræver det første *c* erstattet med et *k*, sådan som det udtales. Stavemåden med *-kc-* har faktisk også haft en vis udbredelse i tidens løb, bl. a. i dagbladet Politiken indtil 1960. Men ifølge den bekendtgørelse af 27. februar 1892 som Sprognævnet stadig henholder sig til, og hvorefter en for-danskning bør finde sted i »Ord, der ere fuldt optagne og indgaaede i Sproget og have tabt de fremmede Lyde«, skal dog bogstavforbindelsen *-cc-* bibeholdes. Den officielle retskrivning har fulgt bekendtgørelsen på dette punkt og har holdt fast ved *-cc-* lige siden ordene *acceptere* og *succes* blev optaget i de offici-

elle retskrivningsordbøger (hhv. 1891 og 1892). Først den dag vi får norske tilstande i den danske retskrivning og udskifter alle s-lydende c'er med s (fx »sentral« og »sitron«), vil k'et få en chance i den fuldkomne fordanskning (altså »akseptere« og »sukses« eller »sykse«?), men det har lange udsigter, så den tid, den sorg. Andre eksempler fra undersøgelsen på problemer med fordanskning eller ej er *camouflere*, »chlorid«, *Mexico, ressource* (efter Ret-skrivningsordbogen 1986 også *kamouflere* og *resurse*, mens *klorid* og *Mexico* er de eneste korrekte staveformer).

Som eksempler på spørgsmål om enkeltskrivning eller dobbeltskrivning af konsonant kan nævnes *skrædder*, *trussel*, *fabrikken*, *tilskuddet* og det evindelige *pennalhus* (efter Ret-skrivningsordbogen 1986 også *penalhus*), samt *bre-dere*, *festivalen*, *tilbud(d)et*.

Og som eksempler på spørgsmål om det lumske stumme *d* kan nævnes den lange tillægsform *indeholdende*, *svigtende* over for bestemt form flertal *skadetilfældene* samt nogle ord der frister mange sprogbrugere til at skrive et lille stumt *d* for en sikkerheds skyld: *bræt*, *jysk* og *slitage*.

Biords-t, forholdsord mv.

De øvrige sværvægtede blandt spørgsmålene drejer sig om *biords-t* (hedder det *hjertelig* eller *hjerteligt velkommen*, *500 kr. årlig* eller *årligt*, *delvis* eller *delvist ødelagt*?) og om stort eller lille begyndelsesbogstav.

Men der er også mange spørgsmål om det rette valg af forholdsord (hedder det »et fryselager *for* eller *til* fisk«?), om kommatering (så godt som altid om det

grammatiske system), om kongruens (hedder det »Vi blev *overbevist* eller *overbeviste* om . . .«?), om hvornår man bruger *sin* og hvornår *hans* eller *hendes*, om det hedder »til *de* der« eller »til *dem* der«, om hvordan man skriver bydemåde af *åbne* og *pensle* og om de korrekte bøjningsformer af *kursus*.

Flere spørgsmål om skrivemåde

I forhold til ældre undersøgelser er der sket en vis stigning i antallet af spørgsmål om skrivemåde. Stigningen kan sikkert tolkes som udtryk for at den gamle Ret-skrivningsordbog 1955 var ved at miste sin brugsværdi og at man længtes efter den nye, som endelig udkom 1986.

Næsten to tredjedele af undersøgelsens spørgsmål om skrivemåde, bøjning og orddannelse lod sig ikke besvare tids-svarende og udtømmende ved hjælp af den gamle Ret-skrivningsordbog. Det kan skyldes dels at ordet ikke var optaget i ordbogen, dels at stavemåde, bøjningsoplysninger eller retskrivningsregler var umoderne eller utilstrækkelige i forhold til den sprogdudvikling der var sket siden 1955.

Hvem spørger om hvad?

Der er en lille kønsforskel at spore i spørgsmålenes fordeling på sproglige problemer. Kvinderne stiller procentvis lidt flere spørgsmål om de mere formelle sider af sproget end mændene (dvs. om skrivemåde, bøjning og syntaks). Til gengæld stiller mændene markant flere spørgsmål om betydning. Denne forskel går igen hvis man sammenligner sekretærens spørgsmål med chefernes,

blot endnu tydeligere. De mange (overvejende kvindelige) sekretærer har jo også især ansvar for tekstens udseende, mens cheferne (som overvejende er mænd) især skal tage sig af indholdet. Det er dog ikke sekretærene der har rekorden mht. spørgsmål om skrivemåde, men reklamefolkene. Af reklamefolkernes spørgsmål drejer hele 60% sig om skrivemåde. Også den lille gruppe af korrekturlæsere spørger fortrinsvis om skrivemåde, og det er der jo ikke noget mærkeligt i. I det hele taget må man sige at der er en tæt sammenhæng mellem spørgernes profession og karakteren af deres spørgsmål. Køn og alder spiller ikke den store rolle. Det er fx de færreste der har brug for at vide noget om udtale i deres erhverv. Og det afspejles også i undersøgelsen, hvor de få udtalespørgsmål næsten udelukkende blev stillet af pensionister.

Hvad skal svaret bruges til?

En god del af spørgsmålene (ca. 17%) stilles af almindelig interesse, enten privat eller i forbindelse med arbejdspladsen, fx foranlediget af en diskussion derhjemme eller på kontoret. Men de allerfleste spørgsmål (ca. 82%) stilles på grundlag af en bestemt tekst, først og fremmest i forskellige *skriftlige* genrer. Næsten halvdelen af disse tekster hører hjemme i almindeligt kontorarbejde, fx korrespondance, sagsbehandling og information. Den anden halvdel af teksterne er dels massetekster som fx reklamer, brochurer og skilte, dels forskellige faglige tekster som fx tidsskrifter, kogebøger, forskningsrapporter, lærebøger, manualer og studieopgaver. Hertil kom-

mer nogle få private julekort og lykønskningskort og en enkelt bryllupssang. (Nej, der var ingen krydsogtværser denne gang!).

Mange af teksterne bliver fremstillet i mange eksemplarer. Ca. 16% af undersøgelsens tekster skulle fremstilles i over 1.000 eksemplarer, nogle af dem endda i over 100.000 eksemplarer. Det vil sige at Sprognævnets anbefalinger kan nå meget langt omkring, hvis de da bliver fulgt.

Er spørgerne tilfredse?

De mennesker der spørger Sprognævnet til råds, gør det i tillid til at de får den bedst mulige vejledning. Det gennemgående indtryk fra undersøgelsen er at spørgerne er tilfredse med Sprognævnets svar, også når svaret går imod spørgerens hidtidige opfattelse. Det hører til sjældenhederne at en spørger ligefrem erklærer at han ikke kan godtage et svar. Men det betyder naturligvis ikke at Sprognævnet nyder lige stor agtelse og tillid hos samtlige danske sprogbbrugere. Utilfredsheden kommer bare ikke til udtryk i den daglige svartjeneste, hvor det gælder om for spørgeren at blive hjulpet ud af en øjeblikkelig sproglig knibe. Denne situation indbyder ikke til indgående diskussioner om nævnets sprogpoltiske holdninger, og en skuffet spørger vil måske ikke orke at ringe til Sprognævnet en anden gang.

Kan Sprognævnet være tilfreds?

Både ja og nej. Ja, fordi der dog er over 9.000 spørgsmål om året over telefonen og fordi nævnets kontakflade er så bred

som den er, og nej, fordi nævnet af hensyn til de andre vigtige opgaver ikke har kapacitet til at udvide svartjenesten i takt med det stigende behov. Alt for mange ringer forgæves.

Til slut en varm tak til de 405 spørgere som så beredvilligt deltog i undersøgelsen! De kan læse mere om sig selv og deres nordiske kolleger i den store rapport »Språknemndenes telefonrådgivning«, som kan bestilles gennem Dansk Sprognævn til en pris af 35 kr. inkl. moms og porto.

Else Bojsen

f. 1942, amanuensis i Dansk Sprognævn

NYE ORD

Koncept

Et modeord for tiden er *koncept*. Ordet bruges i mange forbindelser, fx

Et helt nyt koncept med modulopbyggede kopimaskiner, skal styrke Xerox' position på kopimarkedet (Kontorbladet 21.3.83)

Vi ville lave Magasin til et oplevelsescenter. Det er det koncept vi arbejder med idag (Berlingske Tidende 11.10.1987)

Ordet betyder her 'samlet ide' 'tilrettelagt plan som indeholder flere ting'. Ordet er ikke i den betydning med i gængse ordbøger, i ordbøgerne finder man kun den gamle betydning 'skriftligt udkast', 'kladde'. Den nye betydning af ordet stammer fra engelsk *concept*; en helt ny engelsk ordbog definerer ordet således:

A concept is an idea or abstract principle which relates to a particular subject or to a particular view of that subject (Et koncept er en ide eller et abstrakt princip som har at gøre med en bestemt genstand eller med et bestemt syn på den genstand) (Collins Cobuild English Language Dictionary, 1987)

Men den betydning af ordet er egentlig slet ikke ny. I Ordbog over det Danske Sprog er ordet faktisk med. Der står at det betyder 'tanke', 'opfattelse', 'i tan-

ken tilrettelagt plan', 'forsæt', 'indfald', 'ide', altså en betydning som ligger tæt op ad den betydning som ordet i dag bruges i. Men ordbogen siger også at den betydning er »nu næppe brugelig«, og *nu* betyder 1928 hvor det pågældende bind udkom. Kun i den faste forbindelse *gå fra koncepterne* 'tabe fatningen', 'blive forvirret' har denne betydning af *koncept* overlevet. Vi har fra engelsk altså fået et nyt ord som vi havde i forvejen, men som var forældet. Sådan udvikler dansk sig også.

I den gamle brug af ordet er det både fælleskøn og intetkøn, *en* eller *et koncept*, men i den nye brug er ordet kun intetkøn, *et koncept*.

I visse af Sprognævnets citater på ordet bruges det i sammenhæng med musik og kunst, fx

om 24 timer skal jeg overvære The Cure's show, som har ry for at være et gennemført koncept af musik, film og andre visuelle effekter (MM, oktober 1984)

På en vis måde er der tale om et koncept. Og alligevel ikke. For numrene er indspillet over så lang en periode, at det er helt ubevidst, at pladen alligevel rummer en slags tema. (MM, juli 1985)

Parallelt hermed udviklede forskellige kunstretninger ideen om koncept-kunst – altså tanken om at ideen bag et kunstværk er vigtigere end selve kunstværket (Politiken 21.3.1986)

Her er det det engelske nye ord *conceptual art*, *concept art* der ligger bag. Det

engelske ord beskrives i en amerikansk bog om nye ord: Her står:

a form of art in which the works are intended to reflect an idea or concept in the artist's mind during the process of creation (en form for kunst hvor kunstværkerne skal afspejle en ide eller et koncept i kunstnerens sind under skabelsesprocessen) (Barnhart: A Dictionary of New English 1963–1972)

Dette ord *konceptkunst* er ifølge Sprognævnets udklipssamling fra 1986. I engelsk er det helt tilbage fra 1970, så ordet er muligvis også ældre i dansk.

Pia Jarvad

f. 1946, amanuensis i Dansk Sprognævn

HISTORIEN OM ET ORD

Anprisning

I Årsberetning 1986 fra Miljøstyrelsens Kemikaliekontrol står der på s. 9 følgende under overskriften *Vildledende anprisninger*:

I forbindelse med den generelt øgede miljøbevidsthed hos forbrugere er det blevet mere og mere udbredt, at importører og producenter ved salg af og reklamering for deres produkter anvender betegnelser som »miljøvenlig«, »giftfri«, »ufarlig« o.lign.

Forbrugerne vil på denne måde nemt kunne få den opfattelse, at produktet er mindre risikofyldt end andre tilsvarende produkter.

I henhold til lov om kemiske stoffer og produkter må »et kemisk stof eller produkt ikke sælges under omstændigheder, der er egnet til at vildlede brugerne med hensyn til den risiko, der kan være forbundet med stoffet eller produktet«.

Miljøstyrelsen har vurderet, at de pågældende anprisninger er intetsigende og i mange tilfælde direkte vildledende. Afdelingen har herefter i de tilfælde, hvor man er blevet opmærksom på brugen af anprisningerne, givet påbud om fjernelse af disse.

En ingeniør (ansat i Arbejdstilsynet i en jysk by) studsede over ordet *anprisninger* og spurgte Sprognævnet: »Findes dette ord?«

Vi svarede ham at det gør det – det er med i Retskrivningsordbogen fra 1986 men ellers kun i meget få ordbøger. Ordbog over det Danske Sprog, bind 1, 1919, har både udsagnsordet *anprise* og navneordet *anprisning*, og oplyser at *anprise* er dannet efter tysk *anpreisen* og først brugt i 1761, nemlig i Samling af adskillige Skrifter til de skønne Videnskabers og det danske Sprogs Opkomst og Fremtarv, Første Bind, Første Stykke, trykt i Sorø. I en anonym afhandling dér, Harlekin eller Forsvar for det Groteske Comiske, står der (s. 77): »den af Horatz saa meget anpriste Eenhed af Characteren«, og i nogle anmærkninger over nye ord som er brugt i teksten, står der (s. 94):

Anprise. Germ. *Anpreisen*. Da vi bruge at prise en, saa syntes os at *anprise noget* ey kunde være anstødeligt. Saaledes at danne Ord med præfixo [dvs. præfikset, forstavelsen] *an* er ikke usædvanligt. Vore Fædre have saa dannet at *anmelde af an og melde*.

Det ældste citat som Ordbog over det Danske Sprog har med navneordet *anprisning*, er fra en mindetale som Knud Lyne Rahbek holdt i 1798 over Peter Frederik Suhm.

Ordbogen oplyser at både udsagnsordet og navneordet nu er lidet brugt. Denne oplysning passer ikke længere. Når ordene i 1986 kom med i Retskrivningsordbogen var det fordi vi havde mødt dem op mod en snes gange siden midt i 1960'erne, især i dagblade.

Allan Karker betegner i Politikens Synonymordbog, 1982, ordet *anprisning* som sjældent. *Anprisninger* er oplags-

ord i Juridisk Ordbog, 1987, og *anprisning* i Erhvervsfaglig Ordbog, 1984.

Ordbog over det Danske Sprog forklarer *anprise* med »omtale rosende; rose; prise; berømme; anbefale« og nævner som en særlig anvendelse: »om reklamerende anbefalen af varer«. Den ældste kilde med navneordet *anprisning* som ordbogen giver her er Julius Lassen: Haandbog i Obligationsretten, Speciel Del, 1897, s. 66. Der står:

adskillige Kvalitetsbetegnelser i Handelskontrakter have en ejendommelig teknisk Betydning, men Sælgerens blotte Anpriser af Varen ere uden Betydning.

Allerede 5 år før havde Julius Lassen brugt ordet, nemlig i sin Haandbog i Obligationsretten, Almindelig Del, s. 359: »en sædvanlig overdreven Anprisning af Varer«.

For andre end jurister er ordet ukendt eller virker besynderligt – sådan som for den ovennævnte ingeniør der spurgte Sprognævnet om ordet overhovedet findes. Det var ikke første gang vi var blevet spurgt om ordet. I 1981 ringede en forretningsmand som havde set det i et udkast til en ministeriel bekendtgørelse, og spurgte hvad det betød. Og i 1979 ringede forbrugerombudsmandens kontor og sagde at de havde været ude for at *anprisninger* enten ikke var blevet forstået eller var blevet misforstået som at det skulle have noget at gøre med at sætte en pris på en vare. Samtidig spurgte kontoret om vi ikke kunne foreslå et andet udtryk. Vi svarede at det er meget svært at finde et kort udtryk som dækker, men at man måske kunne overveje *overdrevent*

rosende beskrivelse eller *alment rosende beskrivelse*.

Jan Kobbernagel: Konkurrencens retlige regulering, bind 1, s. 105 (1. oplag 1957 og 3. oplag 1972), forklarer *anprisninger* som »rosende udsagn, der . . . blot udtrykker en forherligelse af udsagnets genstand« og skriver at de kan variere »fra almindelig holdte vendinger til superlativiske overdrivelser, fra sandsynlige postulater til uhyrlige meningsløshed« (et eksempel på overdrivelser eller meningsløshed er »aldeles uopsli deligt«, brugt fx om tøj).

Et dagblad forklarede i 1977 *anprisninger* med overdrivelser der ikke er dækning for. Erhvervsfaglig Ordbog (1984) og Juridisk Ordbog (1985 og 1987) definerer sådan: »sælgers generelle udtalelser om en vares egenskaber«. Børge Dahl & Peter Møgelvang-Hansen: Garantier, Forbrugerbeskyttelse og forbrugerproblemer i de nordiske lande, 1985, s. 50, bruger som forklarende synonym ordforbindelsen *blanke garantier*.

Hvis man vil have et enkelt ord (og ikke en ordforbindelse) i stedet for *anprisning*, kunne man overveje *lovprisning* og *skamros*. Man kunne også danne navneordet »overros« til udsagnsordet *at overrose*. Det er ligegyldigt at hverken *skamros* eller *overros* har nogen flertalsform: De kan begge bruges i stedet for både *anprisning* og *anprisninger*.

Arne Hamburger

f. 1921, amanuensis i Dansk Sprognævn

BØGER M.M.

Fra bogstav til lyd

Der er mange der synes at dansk er et svært sprog. Det gælder bl. a. udlændinge der skal lære dansk, og det gælder også de danske lærere der skal undervise udlændinge i dansk.

Noget af det der gør dansk særlig svært for mange, er det udviklede forhold mellem dansk udtale og retskrivning (stavning). Det giver problemer både når man går fra udtalen til det skrevne og når man går fra det skrevne til udtalen.

Selvom man ved hvordan et bestemt ord udtales, kan man ikke uden videre regne ud hvordan det staves. Det er grunden til mange af de stavfejl der hele tiden bliver lavet, og til at også rutinerede skribenter regelmæssigt er nødt til at slå op i Retskrivningsordbogen.

Og den anden vej er det lige så galt. Selvom man ved hvordan et ord staves, kan man ikke uden videre regne ud hvordan det skal udtales. Det er især et problem for udlændinge som skal lære dansk (og for dem der skal lære dem det). Hvor svært det er at regne et ords udtale ud, tænker man normalt ikke over som indfødt dansker, men prøv engang at se på de følgende eksempler. De viser hvor forskelligt bogstavet *e* kan udtales i dansk:

dele, fedt (*e* = e)
efter, melde, sjette (*e* = æ)
gerne (*e* = fladt a)
vej, konkurrence (*e* = åbent a som i
fx *maj* og *distance*)
de (*e* = i)
service, neutral (*e* = ø)
komme, taske (*e* = »ø«)
hamre (*e* = »å«)

Som indfødt dansker behøver man ikke at kende reglerne for hvornår hvilke

Lang	Kort
<p><i>a</i> → [á]: 'male → [ɑ]: <i>r-</i>, <i>-r</i>: 'prale</p>	<p><i>a</i> → [a]: 'kalde → [ɑ]: <i>r-</i>, <i>-r</i> og <i>-b</i>, <i>-f</i>, <i>-m</i>, <i>-p</i>, <i>-j</i>, <i>-g</i>, <i>-k</i>, <i>-ng</i>, <i>-nk</i>, <i>-v</i>: 'rask, 'kaffe</p>

Eksempel på figur fra *Bogstav og Lyd*, bind 1. Figuren viser reglerne for de forskellige udtaler af bogstavet *a*, afhængigt af om det udtales som en lang eller en kort vokal: Den lange vokal udtales normalt som »fladt a« (skrevet som *a* med prik over), fx i *male*, men udtales dog som »åbent a« (skrevet som det græske bogstav alfa) i forbindelse med *r*, fx i *prale* (og *fare*). Den korte vokal udtales normalt som »mellem-a« (skrevet *a*), fx i *kalde*, men udtales dog som »åbent a« i forbindelse med *r*, *b*, *f* osv., fx i *rask*, *kaffe*.

bogstaver udtales hvordan. Det er bare noget man kan. Men hvis man skal undervise udlændinge i korrekt dansk udtale, eller hvis man skal lave lærebøger eller andre undervisningsmaterialer til brug ved fx læse- og stoveundervisning af danske børn, så har man brug for at kende noget til reglerne for udtalen af de forskellige bogstaver i dansk.

Disse regler har man ikke tidligere kunnet læse noget samlet om, men det kan man nu. I begyndelsen af 1988 udkom nemlig bogen *Bogstav og Lyd* (bind 1) af Christian Becker-Christensen. Den er første bind af et planlagt tobindsværk om dansk rigsmålsudtale og om forholdet mellem udtale og retskrivning i dansk. Det foreliggende bind handler om udtalen af de enkelte vokaler og konsonanter i dansk og giver detaljerede og præcise regler for hvordan de forskellige bogstaver udtales. (Det planlagte bind 2 skal handle om bl. a. tryk- og stødforhold).

Grundlaget for de regler der opstilles i bogen, er en undersøgelse af de ca. 18.000 almindeligste ord i dansk. Ord-materialet omfatter både ord af dansk oprindelse og fremmedord.

Becker-Christensens arbejde er den første konsekvente og principielt udtømmende beskrivelse af dansk udtale set fra en retskrivningssynsvinkel, og er alene af den grund et værdifuldt bidrag til beskrivelsen af dansk sprog. Men bogen er også praktisk anvendelig for folk der beskæftiger sig pædagogisk med dansk sprog. Som allerede antydnet er den ikke alene et særdeles nyttigt hjælpemiddel for alle der underviser udlændinge i dansk, men den må anses for uundværlig for enhver der udarbej-

der lærebøger eller andre undervisningsmaterialer til brug for læse- og stoveundervisningen i det hele taget.

Bogstav og Lyd er først og fremmest en videnskabelig beskrivelse og er ikke umiddelbart let at bruge. Såvel bogens lydskrift som dens øvrige symboler og tegn er dog forklaret, og med en rimelig indsats vil derfor også andre end professionelle sprogfolk kunne drage nytte af dens mange regler og ordlister og facts i øvrigt.

Christian Becker-Christensen: *Bogstav og Lyd. Dansk retskrivning og rigsmålsudtale*. Bind 1. Gyldendal, 1988, 315 s., 425 kr.

Henrik Galberg Jacobsen
f. 1944, amanuensis i Dansk Sprognævn

Nye bøger fra Sprognævnet

Sproget her og nu

Dansk Sprognævn og Gyldendal har netop udsendt bogen *Sproget her og nu*. I den gør sprogfolk med tilknytning til Sprognævnet status over de sidste 30 års dansk.

Bogen består af 13 kapitler om moderne dansk sprog, først og fremmest om de sider af sproget som har med Dansk Sprognævns virkefelt at gøre. *Sproget her og nu* indeholder bl. a. kapitler om:

- det danske sprog i tid og rum
- den danske udtale
- retskrivningen
- ordforrådets udvikling
- grammatikken
- brugen af *du* og *De*
- officiel sprogbrug
- dansk i folkeskolen
- mandssprog og kvindesprog
- vilkår for børns sprogudvikling.

Sproget her og nu. Redigeret af Erik Hansen og Jørn Lund. Dansk Sprognævnets skrifter 14. Gyldendal, 1988, 199 s., 140 kr. Kan kun købes hos boghandlerne.

Forkortelser i hverdagen

Den ajourførte og udvidede udgave af Sprognævnets forkortelsesbog blev udsendt i juni 1988. Den indeholder to alfabetiske lister: én med forkortelser og forklaringer på dem, og én med uforkortede ord og oplysninger om hvordan de forkortes. Desuden er der i bogen en almen vejledning om forkortelser og brugen af dem.

Jørgen Eriksen og Arne Hamburger: *Forkortelser i hverdagen.* Dansk Sprognævnets skrifter 13. Gyldendal, 1988, 115 s., 45 kr. Kan kun købes hos boghandlerne. - Se evt. nærmere i Nyt fra Sprognævnet 1988/2, s. 4.

Sprog i Norden 1988

1988-årgangen af de nordiske sprognævnets og Nordisk Sprogsekretariats fælles årsskrift er netop udsendt. Den indeholder ligesom de tidligere årgange artikler om sprogproblemer i de nordiske lande og oversigter over nye bøger om de nordiske sprog.

Temaet for det netop udsendte bind er forholdet mellem hjemligt og fremmed sprogstof i de nordiske sprog. Bindet belyser bl. a. de forskellige holdninger til fremmedord der er i de forskellige nordiske lande.

Språk i Norden/Sprog i Norden 1988. Årsskrift for Nordisk språksekretariat og språknemndene i Norden. Nordisk språksekretariats skrifter 8. Cappelen - Esselte Studium - Gyldendal, 1988. 140 s., 65 kr. Kan kun købes hos boghandlerne.

Sprognævnets telefonrådgivning

Den netop udsendte rapport »Språknemndenes telefonrådgivning« er resultatet af et fællesnordisk forskningsprojekt. Formålet med projektet var at finde ud af hvem der spørger sprognævnene til råds, hvad de spørger om, og hvad svarene skal bruges til.

Undersøgelsen er udført af videnskabelige medarbejdere i sprognævnene i Danmark, Norge, Sverige og Finland. Den danske deltager har været Else Bojsen, der i artiklen »Telefon til sproget« i dette nummer af bladet giver en oversigt over de vigtigste resultater af den danske del af undersøgelsen.

Språknemndenes telefonrådgivning. Nordisk språksekretariats rapporter 9. 270 s., 35 kr. (inkl. moms og forsendelse). Kan bestilles hos Dansk Sprognævn (ikke i boghandelen).

Retskrivningsordbogen på edb

Dansk Sprognævns nye Retskrivningsordbog kan nu også fås på disketter. Retskrivningsordbogen foreligger i en edb-læsbar version til brug i alle IBM-kompatible pc-systemer der arbejder med MS-DOS.

Mest for firmaer

Den edb-læsbare version af Retskrivningsordbogen er først og fremmest beregnet for firmaer der udvikler og sælger edb-programmer, fx tekstbehandlingsprogrammer med stavkontrol. Den vil dog også kunne bruges af forlag og lign. til intern redaktionel brug.

Edb-versionen svarer til Retskrivningsordbogens seneste reviderede oplag (5. oplag, med rettelser, 1988). Ved hjælp af edb-versionen kan softwarefirmaer og forlag mv. altså sikre sig at deres produkter er i fuld overensstemmelse med den officielle norm for dansk retskrivning.

Edb-versionen omfatter den alfabetiske del af Retskrivningsordbogen, dvs. de ca. 60.000 opslagsord med de oplysninger om ordklasse, bøjning og sammensætning mv. som også er med i den trykte ordbog.

Edb-versionen af Retskrivningsordbogen ligger på 12 disketter a 360 kb i MS-DOS-format.

Dyrere end bogen

Prisen for edb-versionen er naturligvis højere end for en trykt ordbog. For et softwarefirma vil den typisk være

45.000 kr. I denne pris er der dog inkluderet en kopifgift for 50 eksemplarer (yderligere kopier koster 200-250 kr. pr. stk.).

Edb-versionen af Retskrivningsordbogen forhandles for Dansk Sprognævn af edb-firmaet *Klokker & Bro ApS, Esplanaden 24, 1263 København K (telefon 01 12 73 13 og 01 68 12 62).*

Ring eller skriv til Sprognævnet og få nærmere oplysninger om Retskrivningsordbogen på edb.

KOMMENTAR

Fra Erik Ladefoged, der er AIDS-koordinator i Landsforeningen af bøsser og lesbiske, Forbundet af 1948, har vi fået et brev om sprogbrugen i forbindelse med AIDS. Sprognævnet synes at Erik Ladefoged har ret i sine synspunkter og bringer derfor nedenstående sammendrag af hans brev.

HIV-test mv.

»...

Det drejer sig eksempelvis om ikke at skrive »AIDS-test«, når man mener *HIV-test*, ikke at tale om en »AIDS-smittet«, når det i virkeligheden drejer sig om en *antistofpositiv* osv. Hidtil har vi haft stort held over for den skrivende del af pressen, mens det har været vanskeligere at påvirke sprogbrugen i radio og tv.

SPØRGSMÅL OG SVAR

Vi har brugt sammenligningen med, at man da heller ikke kalder *rygere* for »kræftpatienter«, men lader lægerne stille dén diagnose. På samme måde er det aldeles forstyrrende at tale om *AIDS-test*. Det, man kan teste, er bl. a., om der er antistoffer mod virus i blodet. Virus hedder i dette tilfælde *HIV*. Man kan altså til nød tale om en *HIV-test*, selvom det faktisk er en *HIV-antistof-test* – men en »*AIDS-test*« er det ikke. *AIDS* er en diagnose, som lægen stiller, når visse symptomer melder sig.

Af samme grund er det temmelig forvirrende, at mange stadig, fx i tv, taler om »*AIDS-positive*«. Man mener naturligvis *HIV-positive*, altså mennesker, der er smittet, men som ikke nødvendigvis er syge, og som (for to tredjedele vedkommende) heller ikke ser ud til at blive det!

Joh, man bør virkelig af mange gode grunde skelne skarpt her: af forståelsesgrunde, og af hensyn til de *HIV-positive*, som naturligt nok forsøger at holde modet oppe ved at tro sig blandt de to tredjedele, der ikke bliver syge.

...«

Grøn(t)sager og grønthandlere

Spørgsmål: I samme artikel i Nyt fra Sprognævnet står der *grønsager* og *grønthandlere*. Mine børn oplyser at de vil blive irettesat af deres lærer hvis de skriver *grøntsager* uden *-t*.

Svar: Det må være en ualmindelig streng lærer. Deres børn har, strengere end den officielle retskrivningsordbog. Den har i alle udgaver siden 1919 givet valgfrihed mellem *grønsager* og *grøntsager*. Før 1919 havde den officielle ordbog kun formen uden *-t*.

Det er anderledes med ordet *grønthandler*. Her er formen med *-t* den eneste som er med i ordbøgerne. Det er fordi denne form er enerådende i sprogbogen.

Man kan betragte den lille forskel mellem *grønsager* eller *grøntsager* på den ene side og *grønthandler* på den anden som et af det danske sprogs luner. Det er ganske vist reglen at den slags sammensætninger har *grønt* som første led, således fx *grøntforretning*, *grøntorv*, men i *grøn(t)sager* er der vaklen mellem at tage *-t* med eller ej. Udviklingen går dog i retning af *grøntsager*.

Store og små bogstaver

Spørgsmål: I en artikel om store og små bogstaver (Nyt fra Sprognævnet, 1987/1, s. 7–10) fremhæves indledningsvis (s. 7) Knud Jarmsteds bog *Meningsfuld Ortografi* (Gjellerup 1972) som »den mest indgående og gennearbejdede

nyere behandling af problemerne i forbindelse med store og små bogstaver«, og det nævnes, at den »da også i betydelig grad (har) haft indflydelse på udformningen af reglerne for store og små bogstaver i den nye Retskrivningsordbog«. Med henvisning til det anførte citat tillader jeg mig at bede Sprognævnet give mig en fremstilling af, hvad det er for regler, Jarmsteds bog har haft indflydelse på udformningen af.

Svar: Knud Jarmsteds *Meningsfuld Ortografi* har generelt været en inspirationskilde ved udarbejdelsen af reglerne om store og små bogstaver i den nye Retskrivningsordbog. Direkte spor har den sat sig med reglen i § 12.2 om at et kendeord der står først i et flerleddet egennavn, også kan skrives med lille, fx *Det* (eller *det*) *Kaspiske Hav*, og med reglen i § 12.13.c om at betegnelser på historiske begivenheder mv. også kan skrives med stort, fx *anden verdenskrig* eller *Anden Verdenskrig*.

Sprognævnet i tekst-tv

Siden den 1. september har seere med tekst-tv kunnet følge Sprognævnets nye sprogrubrik i fjernsynet. Rubrikken består af 4 sider med forskellige emner, og siderne udskiftes med nye hver uge.

Sprognævnet og Danmarks Radio har foreløbig aftalt at sprogsiderne skal bringes indtil udgangen af februar 1989. De 4 ugentlige sider fra Sprognævnet bliver bragt som sider der skifter automatisk. Ved at trykke STOP eller tilsvarende symbol på sin fjernbetjening kan man dog fastholde den enkelte side så længe man ønsker det.

Sprogsiderne bliver sendt på side 696.

Fra Sprognævnet

FORKERTE BOGSTAVER

Af rent tekniske grunde er teksterne her i tekst-tv skrevet med ä og ö i stedet for med de sædvanlige bogstaver.

Men det betyder ikke at ä og ö nu er godkendte bogstaver i det danske alfabet – absolut ikke. Normale danske tekster skal stadig skrives med de normale danske bogstaver.

Se også side 398 (OM TTV). *

Sprognævnet, Njalsg. 80, 2300 Kbh S.

En af de 4 sprogsider fra Sprognævnet der blev bragt i tekst-tv i begyndelsen af september 1988. Det rigtige æ i den store overskrift, »Fra Sprognævnet«, er tegnet specielt. Men i den almindelige tekst må vi altså indtil videre nøjes med ä og ö i stedet for æ og ø.

Adresse og telefoner

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Postgiro
6 10 17 20

Abonnement mv.
01 54 22 11 (Københavns
Universitets omstillingsbord)

Oplysning
01 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-14)

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 40 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement ved at indbetale 40 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Hvis bladet skal sendes til en anden adresse end indbetalerens, beder vi om at det fremgår udtrykkeligt af indbetalingen.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignerede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1988/3 · september

Telefon til sproget	1
Koncept	6
Anprisning	8
Fra bogstav til lyd	10
Nye bøger fra Sprognævnet	11
Retskrivningsordbogen på edb ..	13
Kommentar: HIV-test mv.	13
Spørgsmål og svar	14
Sprognævnet i tekst-tv	15

Næste nummer udkommer i december 1988.

ISSN: 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København